

Коноваленко Т. В.,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

РОЗВИТОК ЕКСПРЕСИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Статтю присвячено проблемі розвитку експресивно-комунікативних умінь майбутніх вчителів іноземної мови. Розглядаються суть поняття, виділяються компоненти, що складають блок експресивно-комунікативних умінь. Описано рівні і умови розвитку зазначених умінь у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: експресивно-комунікативні вміння, рівні розвитку, структура експресивно-комунікативних умінь, педагогічні умови розвитку експресивно-комунікативних умінь.

Статья посвящена проблеме развития экспресивно-коммуникативных навыков будущих учителей иностранного языка. Рассматриваются суть понятия, выделяются компоненты, что составляют экспресивно-коммуникативных навыков. Описано уровни и условия развития указанных навыков в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: экспресивно-коммуникативные навыки, уровни развития, структура экспресивно-коммуникативных навыков, педагогические условия развития экспресивно-коммуникативных навыков.

The article is devoted to the problem of future foreign language teachers' expressive-communicative skills development. The essence of the notion is considered, the components of expressive-communicative skills block are outlined. The levels and conditions of mentioned skills development in the process of special training are described.

Key words: expressive-communicative skills, the levels of development, the structure of expressive-communicative skills, the pedagogic conditions of expressive-communicative skills development.

I. Вступ. У процесі дослідження ми намагалися виявити комплекс особливих обставин освітнього середовища, у якому перебувають майбутні вчителі іноземної мови під час їхнього навчання у вищій професійній школі, що сприяв би пробудженню та перспективному розвитку в них експресивно-комунікативних умінь через усунення наявних протиріч як відповідних причин, які знижують ефективність цього процесу.

Як свідчить науково-методична література, специфіка підготовки вчителя іноземної мови полягає в тому, що в майбутньому цей спеціаліст буде виконувати вимоги шкільної програми й навчати іноземної мови як засобу іншомовного спілкування. Цей фактор, як зазначають відомі українські й зарубіжні науковці (В. Баркасі, О. Бігич, Г. Богуславська,

О. Єлізова, К. Заїхнер, Л. Кадченко, Л. Калініна, К. Каррен, А. Льюїс, С. Ніколаєва, У. Ріверс, С. Річардс, С. Роман, І. Самойлюкевич, Н. Складенко, П. Ла Форж та ін.), робить проблему підготовки вчителя іноземної мови до професійно-педагогічного та іншомовного мовленнєвого спілкування вдвічі актуальнішою.

У зв'язку з цим, підготовці майбутнього вчителя іноземної мови до реалізації педагогічного спілкування останнім часом приділяється все більше уваги. Зокрема, у програмі для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку вчителів англійської мови, створеної колективом авторів під керівництвом С. Ніколаєвої та М. Солов'я [1, с. 8], наголошується на комунікативній спрямованості навчання іноземної мови. Згідно з вимогами цієї програми, майбутній вчитель іноземної мови повинен вміти створювати модель ефективного іншомовного спілкування з учнями, реалізовувати жваву взаємодію з ними й одночасно грамотно, на рівні провідних критеріїв культури мови, застосовувати мовні засоби. Автори радять використовувати різні види роботи для того, щоб зробити спілкування майбутнього вчителя іноземної мови якомога природнішим, а також будувати спілкування, пов'язуючи його з актуальними проблемами сучасності.

Комунікативна функція педагогічної діяльності здійснюється вчителем іноземної мови практично на всіх етапах рішення педагогічної задачі, тобто є “наскрізною”, що визначає її особливе значення. Реалізація цієї функції передбачає здійснення відповідної діяльності – іншомовної комунікативної, що, у свою чергу, вимагає наявності в учителя специфічного блоку педагогічних умінь – комунікативних умінь [2, с. 14]. Також “наскрізними” вважаються експресивно-комунікативні вміння як складові частини загальнопедагогічних умінь, оскільки практична реалізація будь-яких функцій педагогічної праці взагалі і дидактичної емоційної взаємодії зокрема передбачає приховану чи відкриту фази саме експресивно-комунікативної діяльності вчителя іноземної мови.

Поділяючи думку вчених про велике значення в педагогічній діяльності вчителя іноземної мови техніки мовлення (зокрема, аспектів постановки голосу, відпрацювання дикції, виразності й емоційної забарвленості мовлення, адекватної інтонації, правильного дихання), культури іншомовного спілкування (за параметрами риторичної компетенції – нормативності, адекватності, логічності, послідовності, багатства, чистоти, естетичності, змістовності, комунікативної доцільності мовлення; мовленнєвого етикету; правильності використання паралінгвістичних і екстралінгвістичних чинників) і мистецтва самопрезентації свого зовнішнього вигляду та внутрішнього духовного світу, ми вважали за доцільне виокремити експресивно-комунікативні вміння в особливий блок педагогічних умінь. Це зумовлюється тим, що параметри художньо-естетичної ви-

разності, риторичної компетенції та позитивної емоційної забарвленості вербальних і невербальних дій та засобів впливу під час передачі та обміну інформацією між учителем іноземної мови і учнями відіграють провідну роль в означеному процесі.

Експресивно-комунікативні вміння майбутніх учителів іноземної мови – це засвоєні ними способи виконання специфічних професійно-педагогічних дій для забезпечення ефективної дидактичної емоційної взаємодії (іншомовної мовленнєвої діяльності, вербальної та невербальної поведінки) з учнями в процесі навчання іноземної мови шляхом адекватного використання різних засобів виразності і функцій педагогічного артистизму під час самопрезентації, відтворення творчого самопочуття та передавання учням необхідних ідей, психологічних станів, емоцій, настроїв, думок, відчуттів, ціннісних орієнтацій.

З урахуванням цього в структурі експресивно-комунікативних умінь учителя іноземної мови було виділено такі блоки:

- уміння досягати ефекту привабливості зовнішнього вигляду та чарівності внутрішнього світу своєї особистості (яскравість, акуратність зовнішнього вигляду; пластична зображальність (наявність мімічних та пантомімічних емоційно-естетичних рухів); доброзичливість, здатність завойовувати симпатію та довіру аудиторії);

- уміння досягати ефекту художньо-естетичної виразності іншомовного мовлення та риторичної компетенції (багатство словника, динамічність (різновиди лексики), емоційність (впевненість, сила впливу) мовлення; мелодійність, широкий діапазон інтонування, естетична привабливість голосу (ясність і чистота дикції, милозвучність; образність і метафоричність мовлення);

- уміння досягати ефекту позитивного емоційного тону педагогічного спілкування та артистизму в керуванні справленими враженнями (легкість у встановленні контакту; енергійність, здатність захоплювати своїми думками, почуттями, навіювати; адекватність вираження свого ставлення до фактів, явищ, подій реальної дійсності й передачі учням необхідного настрою, емоцій, психологічних станів тощо).

II. Матеріали і методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтувалася на ідеях системного підходу як засобу всебічного й багаторівневого аналізу педагогічних явищ і процесів; розвитку й саморозвитку як механізмів оволодіння особистістю функціями професійної ролі. Методи дослідження: аналіз і узагальнення наукової і навчально-методичної літератури, вивчення документації вищих навчальних закладів; конкретизація сутності функцій педагогічного спілкування вчителя іноземної мови, схематизація структури його експресивно-комунікативних умінь як учасника, диспетчера й менеджера іншомовної мовленнєвої діяльності; моделювання й порівняння ефективності організації традиційної та

експериментальної моделі фахової підготовки з розвитку експресивно-комунікативних умінь майбутніх учителів іноземної мови; цілеспрямоване спостереження та аналіз продуктів професійної діяльності й спілкування вчителів іноземної мови з метою з'ясування структури їхніх експресивно-комунікативних умінь; анкетування та інтерв'ювання викладачів психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін щодо способів розвитку експресивно-комунікативних умінь майбутніх учителів іноземної мови; бесіда та тестування студентів з метою визначення рівня володіння ними провідними функціями педагогічного спілкування й діяльності; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) з метою з'ясування ступеня ефективності традиційної та експериментальної методики фахової підготовки у галузі розвитку експресивно-комунікативних умінь майбутніх учителів іноземної мови.

III. Результати і їх обговорення. Розвиток експресивно-комунікативних умінь виявляє свою сутність як об'єктивний процес послідовного залучення майбутніх учителів іноземної мови в процесі фахової підготовки до ряду специфічних соціально-предметних діяльностей, що зумовлюють їх пристосування до оволодіння професійною роллю актора особливого – педагогічного – театру, тобто роллю учасника й партнера з іншомовної мовленнєвої діяльності, а також диспетчера й менеджера педагогічного спілкування, здатного за рахунок доцільного використання різних виразних засобів (зовнішньої та внутрішньої експресії), а також знання сюжетно-рольового репертуару різних функціональних позицій (товариш, друг, освітник, інформатор, консультант, оратор, інструктор, тренер, фасилітатор, моралізатор, порадник, організатор, експерт, вихователь, кумир і т. ін.) налагоджувати позитивний морально-психологічний контакт і відповідну дидактичну емоційну взаємодію з учнями, створюючи відповідні умови для оптимізації освітнього простору. Це дозволило сформувати науково-теоретичну базу дослідження, що обґрунтовує доцільність виділення освітньої траєкторії розвитку експресивно-комунікативних умінь майбутніх учителів іноземної мови у відносно самостійний напрям організації навчально-виховного процесу вищої школи.

На основі зазначеного вище, ми зробили припущення, що розвиток експресивно-комунікативних умінь майбутніх учителів іноземної мови в процесі фахової підготовки відбуватиметься більш ефективно, якщо реалізувати такі педагогічні умови: інтеграцію базових знань з проблем професійно-педагогічного та іншомовного мовленнєвого спілкування; активізація засобів ігрового моделювання ситуацій дидактичної емоційної взаємодії та драматизації способів вербальної та невербальної поведінки її учасників; тренінг функцій педагогічного артистизму тих, хто навчається, у процесі виробничої практики та позааудиторної виховної роботи.

Проведення дослідно-експериментальної роботи цілком підтвердило наше припущення про те, що розвиток експресивно-комунікативних умінь майбутніх учителів іноземної мови є процесом закономірної зміни в часі способів виконання ними професійно-педагогічних дій з ефективного використання різних виразних засобів під час здійснення актів дидактичної емоційної взаємодії (презентації та передачі учням необхідних психологічних станів, емоцій, настроїв, думок, відчуттів) шляхом їх кількісних, якісних і структурних перетворень – від нижчого до вищого рівнів вияву за висхідною лінією руху (становлення, зміцнення й удосконалення), заснованим на спеціально організованій і свідомо контрольованій навчально-професійній діяльності, що передбачає активну інтелектуально-мовленнєву, репродуктивну, емоційну й пошуково-творчу взаємодію суб'єктів процесу навчання фахових дисциплін.

Виділення рівнів експресивно-комунікативних умінь у майбутніх учителів іноземної мови ґрунтувалося на сукупності таких критеріїв: послідовності виконання засвоєних ними способів дій, їх узагальненості, ступеня насиченості засобами виразності іншомовного мовленнєвого й загальнопедагогічного спілкування. З урахуванням рівневого підходу й запропонованих критеріїв було виокремлено шість рівнів вияву експресивно-комунікативних умінь майбутніх учителів іноземної мови: оптимальний (творчий), високий (творчо-репродуктивний), достатній (репродуктивно-творчий), середній (репродуктивний), низький (інтуїтивний) і незадовільний. Під рівнем оволодіння майбутніми вчителями іноземної мови експресивно-комунікативними вміннями ми розуміли якісну характеристику способів виконання ними відповідних професійно-педагогічних дій для досягнення ефектів: привабливості зовнішнього вигляду і чарівності внутрішнього світу своєї особистості; художньо-естетичної виразності іншомовного мовлення та риторичної компетенції; позитивного емоційного тону педагогічного спілкування й артистизму в керуванні справленими враженнями тощо. При цьому для осіб з оптимальним рівнем володіння експресивно-комунікативними вміннями було характерним дотримання чіткої послідовності способів виконання дій з активного й частого використання засобів виразності у своїй вербальній та невербальній поведінці в умовах навчання учнів іноземної мови, кількість яких була необмеженою, вирізнялась великою різноманітністю й успішним поєднанням, вільним і частим перенесенням в нові – нестандартні умови дидактичної емоційної взаємодії, що повною мірою сприяло досягненню ефектів: привабливості зовнішнього вигляду та чарівності внутрішнього світу своєї особистості (за рахунок яскравості й акуратності зовнішнього вигляду, пластичної зображальності, наявності адекватних мімічних та пантомімічних емоційно-естетичних рухів, доброзичливості, здатності завойовувати симпатію та довіру аудито-

рії); художньо-естетичної виразності іншомовного мовлення та риторичної компетенції через демонстрацію багатства мовлення, динамічності, емоційності мовлення, мелодійності, широкого діапазону інтонування й естетичної привабливості голосу, образності та метафоричності мовлення; позитивного емоційного тону педагогічного спілкування та артистизму в керуванні справленими враженнями через реалізацію здатності бути енергійним і захоплювати своїми думками, почуттями, навіювати, адекватно виражати своє ставлення до фактів, явищ, подій реальної дійсності й передавати учням необхідний для досягнення високої ефективності навчання іноземної мови настрій, відповідні конструктивні емоції, психологічні стани тощо.

IV. Висновки. Результати педагогічного експерименту переконливо засвідчили, що найбільш оптимальною для розвитку в майбутніх учителів іноземної мови експресивно-комунікативних умінь виявила себе модель фахової підготовки, реалізована в четвертій експериментальній групі. Вона дозволила розвинути блок експресивно-комунікативних умінь майбутніх учителів іноземної мови на оптимальному (21%), високому (40%), достатньому (23%) і середньому (16%) рівнях, минаючи низький і незадовільний рівні. Саме ця модель забезпечувала високу ефективність розвитку в майбутніх учителів іноземної мови експресивно-комунікативних умінь, що в півтора рази вище (коефіцієнт 1,5 порівняно з коефіцієнтом 1,0), ніж за умов традиційної системи її організації. Цими емпіричними фактами була повністю підтверджена правомірність висунутої нами гіпотези дослідження.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці цілісної системи формування педагогічного артистизму та професіоналізму майбутніх учителів іноземної мови.

Література:

1. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навч.): Проект / Колектив авт.: С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей (керівники), Ю. В. Головач та ін. – К., 2001. – 245 с.
2. Рыданова И. И. Основы педагогики общения. – Минск: Вышэйша школа, 1998. – 237 с.